
Društveni i povijesni aspekti sistema društvene samozaštite

Desimir Simić

Uvodna razmatranja i uvjetne definicije

Djelovanje prirodnih i drugih ugrožavatelja ostavilo je dubok trag u ljudskoj misli, od mita i religije pa sve do filozofije i suvremenih znanosti.¹ Tokom povijesti čovjek je utjecao na strukturu ugrožavatelja, neke je potčinio svojim potrebama, nekima je prilagodio svoj način života, ali su se uvijek i iznova javljale nove, nepoznate forme, koje je iznova trebalo pobijediti. U tom dijalektičkom procesu, najopakijeg i najopasnijeg ugrožavatelja svjesno proizvodi sam čovjek, a cilj mu je da ugrožava druge ljude i njihove zajednice!

Prema tome, osnovni ugrožavatelji ljudi i njihovih zajednica prirodnog su ili društvenog porijekla. Mogu postojati latentno ili imati akutan oblik izražavanja na različite načine.

Čovjek i njegova zajednica dio su prirode, pa je osnovna osobina ljudi da se samozaštićuju, ali i da štite svoju zajednicu. Tu osobinu samozaštićivanja neki psihoanalitičari pokušavaju iskoristiti za izvođenje teorijskih pristupa zaštiti u najširem smislu.

Kad se razmišlja o bilo kojem obliku društvene samozaštite, taj je pristup neprihvatljiv, jer bi nametnuo razmatranje akcija ljudskog bića u predrazumskoj fazi razvoja koje se instinktivno samozaštićuje. Jer ljudi prije homo sapiensa otkrivali su ugrožavatelje vidom, njuhrom ili sluhom, bez predodžbe o njihovim i svojim mogućnostima. Za suprotstavljanje ugrožavatelju ostajala mu je samo fizička snaga.

¹ Pod pojmom »ugrožavatelji« razumijevamo negativno djelovanje sila — koje dolaze iz prirodne okoline, tehnološkog procesa i od otrovnih tvari ili iz društvenih odnosa unutar zajednice ili iz druge zajed-

nice — na čovjeka, njegovu zajednicu ili prirodnu okolinu. Mogu djelovati slučajno ili planirano, samostalno ili koordinirano, itd.

S povezivanjem mozga i ruke, s razvojem i pretvaranjem mozga u racionalnog upravljača ljudskog života, između čovjeka i ugrožavatelja uspostavljen je posrednik: intelekt i imaginacija. Pomoću tih vrlina čovjek upoznaje ugrožavatelja, svoju spoznaju prenosi drugim ljudima i, posredstvom pisma, novim generacijama. Akumulirana znanja iskorištavaju se u prevenciji, organizaciji i tehničkom opremanju za smišljeno i zajedničko djelovanje ljudi u nuždi. Upotreba fizičke snage posljednje je sredstvo samozaštite.

Prema tome, razmatranje samozaštite i društvene samozaštite ne možemo svoditi na nivo ljudskih predsvjesnih radnji koje su čovjeku bile svojstvene u najranijem razdoblju njegova razvoja. Instinkt se mora nalaziti na periferiji, a ne u središtu interesa zaštitne funkcije. Njemu su prepuštene samo one refleksne osobine organizma koje autonomno djeluju na izvanjske podražaje.

Takav nas pristup obavezuje da odmah u početku pokušamo dati opću definiciju društvene samozaštite u funkciji zaštite čovjeka i njegove zajednice. *Društvena samozaštita je, dakle, svjesna funkcija ljudi u zajednici koju izvršavaju planski, poduzimanjem mjera i postupaka da bi spriječili sile i pojave koje latentno ili akutno ugrožavaju njihove živote, interese ili vitalne vrijednosti zajednice.*

Društvena funkcija samozaštite određena je vrijednostima kao općim dobrima ljudi u zajednici. Te vrijednosti proistječu iz grupocentričkog odnosa ljudi jednih prema drugima i predstavljaju osnovne integrativne faktore koji zajednicu drže u trajnom okupu.

Teorija vrijednosti, međutim, samo je produžetak teorije interesa, jer je svaka društvena vrijednost oživotvorenje određenih interesa koji su, u povijesnom razvoju zajednice, autentični i konkretni. Teorija interesa pokazuje da je svaki opći interes iniciran pojedinačnim ili posebnim, te da se putem analize općega može doprijeti do interesa pojedinca ili socijalne (interesne) grupe. Riječ je o trajnim interesima u kojima je *materijalni interes osnovni uvjet, ali ne i osnovni smisao ljudskog života*. Smisao je čovjekova društvenog života da zajedno s drugim ljudima ostvaruje uvjete za trajno zadovoljavanje materijalnih i drugih interesa, što se može ostvariti samo u zajednici. Od načina proizvodnje materijalnog života i odnosima u procesu proizvodnje, od političkog uređenja i raspodjele društvene moći ovisi društveno-povijesni oblik zajednice. U osnovi, dakle, konstituciju vitalnih vrijednosti zajednice čine interesi i način ostvarivanja i njihova zadovoljavanja, iz čega slijedi način razrješavanja društvenih sukoba, oblik političkog uređenja zajednice, način organiziranja za obranu i zaštitu i politika zajednice u odnosima s drugim zajednicama. *Iz toga slijedi zaključak da su interesi one osnovne vrijednosti koje čine predmet i sadržaj zaštite kao društvene funkcije.*

Zaštita kao društvena funkcija jest oblik društvenog organiziranja radi poduzimanja legalnih mjera i radnji za koje se pretpostavlja da mogu očuvati integritet postojećih društvenih odnosa, instituta, oblika društvene svijesti, postojećeg sistema društvenih vrijednosti i status zajednice u

međunarodnoj zajednici. Zaštita je klasna kategorija, jer je u funkciji zaštite interesa vladajućih društvenih sila koje su konstituirale društvene vrijednosti i jer se moć zaštite ostvaruje kao javna vlast. To i opredjeljuje način organiziranja zaštite. Naime, one društvene sile koje svoj interes ostvaruju na sistemu eksploatacije drugih klasa imaju če drukčije utemeljenu zaštitu od društvenih sila koje svoj društveni položaj ostvaruju u udruženom radu i društvenim vlasništvom nad sredstvima za proizvodnju. Prema tome, zaštita je i društveno-povijesna pojava kojom se organizirano štite interesi vladajućih društvenih sila kao društvene vrijednosti i zajednička dobra.

Povijesni razvoj zaštitne funkcije

Društvena zaštita javlja se u gentilnoj zajednici kao prvi oblik organizirane samozaštite ljudi. U klasnom periodu povijesti razvijeno je mnogo oblika državne zaštite, da bi se u sistemu socijalističkog samoupravljanja i u procesu područjavanja tradicionalnih funkcija države uspostavio sistem društvene samozaštite kao prijelazna etapa u ostvarenju Marxove ideje o naoružanom narodu.

Društvena zaštita gentilne zajednice

Veoma je malo proučena, iako se iz njezina »primitivizma« mogu izvući dragocjena iskustva. Pošto je proučio sistem odnosa i skladno funkcioniranje procesa proizvodnje, raspodjele i potrošnje, za što nije bila potrebna nikakva vojska i policija, Engels nije mogao odoljeti a da ne zapiše: »Divno li je to gentilno uređenje u svoj svojoj bezazlenosti i jednostavnosti...«² Bez nasilja i sudskih presuda, sukobi su se rješavali po kriteriju istinitosti, a istina se uvijek izvodila bez sile zakona i sudskih spisa, ponekad dužinom pjevanja sukobljenih strana.³

Harmonija gentilne zajednice samo je izražavala harmoniju zajedničkog rada, zajedničkim sredstvima za proizvodnju, pravednu raspodjelu proizvedenih dobara, rodni odnos čovjeka prema čovjeku i čovjeka prema zajednici. Prema tome, kao dio tkiva takve zajednice, sistem društvene zaštite morao se osnivati na vrijednostima zajednice i njezinim osnovnim karakteristikama:

2

Opširnije u: F. Engels, *Poreklo porodice, privatne svojine i države*, BIGZ, 1976, str. 92.

3

Opširnije u: V. Pavičević, *Osnovi etike*, BIGZ, 1974.

— čovjek i zajednica čine nedjeljivu cjelinu u kojoj su svi interesi podređeni zajedničkom, a zajednički je organska cjelina pojedinačnih, a ne samo njihov zbir

— čovjeku je bio nepoznat egoizam i želja za posjedovanjem

— visok stupanj samoodgovornosti i odgovornosti u odnosima čovjeka i čovjeka te zajednice i čovjeka

— proces proizvodnje nije bio mašinerija za proizvodnju koja omogućuje zgrtanje blaga

— čovjek, priroda i zajednica čine cjelinu u kojoj nema umjetne podjele na »sferu rada«, »sferu politike«, »sferu samozaštite ili društvene samozaštite«

— moralne norme činile su najveću zapreku asocijalnim ponašanjima, a ako bi se pojavila, suzbijala su se djelovanjem cijele zajednice

— organsko jedinstvo čovjeka, prirode i zajednice bila je najviša vrijednost i osnovna funkcija sistema društvene samozaštite.

I baš tu je nastupio povijesni raspad koji je izazvao raspad sistema zaštite gentilne zajednice. Čovjek je odvojen od zajednice. Ostao je sam s prirodom, s kojom je činio fundament konstitucije nove zajednice. Postao je »oruđe koje govori«, a njegova zajednica klasna zajednica.

Je li sistem društvene zaštite mogao spriječiti tu povijesnu katastrofu gentilne zajednice? Nije mogao. Ni u jednoj zajednici prinuda nema odlučujuću povijesnu ulogu. Krajnje uzroke raspada zajednica, kako Marx kaže, ne treba tražiti u izvanjskim silama ili glavama ljudi, ma koliku fizičku ili umnu moć posjedovali. Uzroci raspada zajednica nalaze se u »promjenama u načinu proizvodnje i razmjene, u ekonomiji date epohe«. ⁴ Dakle, uzroci raspada sistema zaštite gentilne zajednice bili su u samoj zajednici, jer je robovlasnička državna zaštita neumitno pratila ono što se događalo u vitalnim dijelovima društvenog bića. Društvo je podijeljeno na klase. »Da se u jaloj borbi ne bi iscrpljivale i klase i društvo, pokazala se neophodnom sila koja prividno stoji iznad društva i koja treba da ublaži konflikt, da ga drži u granicama poretka, a ta sila jeste država.« ⁵ Udareni su temelji državnoj zaštiti, koja je od Uruka do suvremenih građanskih država štitila vladajuću klasu i njezin interes, teritorij, ideologiju kao oblik društvene svijesti, sistem prinude i zakonodavstvo.

⁴ K. Marks, *Izabrana dela*, knj. II, »Prosvjeta«, Beograd, 1951, str. 250.

⁵ Cit. prema: D. Davidović, *Osnovi sistema društvene samozaštite*, Privredna štampa, Beograd, 1976, str. 5.

Razvoj državne zaštite

U Babilonu se vrlo rano razvila pismenost, što je omogućilo nastanak zakonodavstva. Hamurabijev zakonik uređuje odnose i ponašanje klase običnih građana i robova prema robovlasničkoj aristokraciji, te odnose svih prema osobnoj imovini, ratnicima i njihovim porodicama, bibliotekama, vradžbinama i sl. Glavni instrument državne zaštite bila je vojna organizacija, neki začeci policije i sudovi.

Najviše društvene vrijednosti u Egiptu bile su faraon i religija. Faraon je bio poglavar države, najviši vjerski vođa i vrhovni sudac. U vojnu organizaciju uvode se najamnici, a u policiji pomorske snage. U funkciju državne zaštite u vrijeme rata, prvi put u povijesti, uvedena je teritorijalna obrana. Sistem sudovanja razgranao se po cijeloj državi.

U Ateni se razvila robovlasnička demokracija, ali su sami građani morali zaštićivati svoj moralni, fizički i materijalni status. U početku država nije imala pisane zakone, sudove i policiju, osim malog broja regrutiranog iz klase robova. Krvna osveta, pobune poluslobodnih građana i robova doveli su u pitanje opstanak grčkoga robovlasničkog društva, što je Drakonovim reformama za neko vrijeme stišano, ali nije razriješena društvena kriza. Tek su Solonove reforme stvorile uvjete za konstituciju moderne robovlasničke države i sistema državne zaštite. Policija je organizirana, vojna organizacija osuvremenjena, a sistem sudovanja dobio je svoju zakonsku podlogu. Veliku ulogu imalo je Vijeće 400 (aristokrata) i skupština. Prvi put u povijesti uvedena je rotacija i smjenjivost narodnih predstavnika i sudskih funkcionara.

S razvojem rimske države razvila se i njezina zaštita, koja je prošla nekoliko faza, da bi civilizaciji dala klasičan rimski krivično-pravni sistem.

U Engleskoj se državna zaštita razvila iz vojne uprave Normana. Uvedena je funkcija šerifa, kao najvišeg sudskog činovnika vojnog okruga, te pokretno sudovanje.

U cjelini, državna zaštita postajala je sve jačom što je brže odmicao proces odvajanja lokalnih organa od državnog centra i klasna struktura zajednica postajala složenijom.

Državna zaštita kapitalizma

Nastala je u prvobitnoj akumulaciji kapitala, koju je pratila snažna koncentracija snaga državne prinude. Masovna i drastična eksploatacija privatnog rada, eksproprijacija seljačke zemlje i imanja sitnih zanatlija, bezobzirna i surova konkurencija u kojoj jedan kapitalist materijalno upropaštava druge, bestidna eksploatacija radnika u procesu proizvodnje, sve je to sijalo masovnu bijedu, društvenu i moralnu degradaciju ljudi i njihovih porodica. Totalno je razbijeno jedinstvo čovjeka, prirode i zajednice, a na toj ruševini izgrađena je kapital-zajednica kao snažna mašine-

rija za proizvodnju profita. Profit kao izvor kapitala postao je jedini smisao postojanja takve zajednice, a proces eksploatacije radničke klase, kao jedini način stjecanja profita, najviša društvena vrijednost kapital-zajednice. Ako bi zastala eksploatacija, zastala bi mašinerija za proizvodnju kapitala posredstvom profita, pa bi se raspala i cijela zajednica. Zbog toga je vitalna zadaća državne zaštite da svim sredstvima spriječi poremećaj u stjecanju profita.

Tokom vremena proizvodnja kapitala napuštala je nacionalne okvire. Internacionalizirao se i mentalitet kapital-zajednice, koji »teži da prigrabi što je moguće više prostora, kakvog god bilo, gdje god bilo, kako god bilo«. ⁶ Internacionalizaciju kapitala u stopu je pratio i njegov sistem zaštite, sa svim dalekosežnim povijesnim posljedicama. ⁷ Takav zadatak mogao je izvršiti samo novi sistem državne zaštite, s novim strukturama koje će biti kadre držati pod kontrolom sistem eksploatacije u nacionalnim i internacionalnim okvirima, kao *condicio sine qua non* kapital-zajednice. ⁸

Sistem državne zaštite kapitalizma osniva se na kadrovski i tehnički snažnim strukturama vojnootkazničkog, policijskog, špijunsko-obavještajnog mehanizma, sistema carina, poreznih organa, s razgranatom mrežom interne špijunaže, sistemom tužilaštva i sudovanja, s ustanovama za izvršavanje krivičnih sankcija, i kontrole uvjetnog otpusta, službi interne kontrole, fizičke i tehničke zaštite privatne imovine. Svaki sistem posjeduje autonomna sredstva svoje djelatnosti. Vojni, policijski, obavještajni i sudski organi konstituirali su elitističke grupe, sa svojim internim interesima koji se moraju uvažavati.

Kapitalistička državna organizacija nije privatni vlasnik sistema, već samo distributer njegove moći. Vlasnik je kapitalistička klasa, koja državi daje novac, a ona za račun te klase, u njezino ime i za njezine potrebe, organizira, priprema i oprema sistem zaštite. Kapitalistički sistem zaštite

6
V. I. Lenjin, *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma*, Kultura, Beograd, 1947, str. 80.

7
To je klasični kolonijalizam koji je izazvao niz ustanaka pokorenih naroda i svjetskih ratova.

Nakon raspada klasičnog kolonijalizma, izvoz kapitala preobratio se u izvoz tehnologije, opreme, naoružavanja, kredita, što postupno ali neodoljivo zemlje uvoznice čini ovisnima o njihovim opskrbljivačima.

Toj se opasnosti može suprotstaviti samo zdrava i racionalna ekonomska teorija i praksa. Slobodni smo u vezi s tim ustvrditi da je to jedna od vitalnih zadaća sistema društvene samozaštite, što je funkcija društveno-ekonomskog sistema naše zajednice.

8
Internacionalizacija kapitala dovodi do sukoba ili poistovjećivanja interesa kapitalista i njihovih zajednica. Sukobljeni interesi vode u konflikte, političke krize i ratove. Poistovjećeni interesi ekonomski i politički zbližavaju kapital-zajednice. Ako su zajednički interesi ugroženi, često dolazi do spajanja njihovih sistema zaštite, iz čega slijedi *savezništvo*. Savezništvo je, dakle, pojava koju uvjetuju ekonomsko-politički interesi. Čvrstoća savezništva odražava čvrstoću interesa na kojima se temelji. Napokon, savezništvo traje samo dotle dok se podudaraju međusobni interesi. Čim interesi počnu slabiti, slabi i savezništvo, te nestaje zajedno s interesima na kojima se temeljilo.

mora biti centraliziran, jer bi parcijalizacija dovela do multipliciranja sistema, koji bi bili neefikasni, skupi, a zbog međusobnih obračuna povodom konkurencije, to bi dovelo kapital-zajednicu do iscrpljenja i konačnog raspada.⁹

Izvan državne centralizacije ostala je samo služba interne kontrole i fizičko-tehničke zaštite. To je i razumljivo, jer te službe štite materijalnu poziciju konkretnih poduzetnika-kapitalista, a ne kapital-zajednice. Dakle, službe interne kontrole i fizičko-tehničke zaštite nemaju općedruštvenu zadaću da osiguraju eksploataciju, kao način stjecanja profita, odnosno proizvodnje kapitala, na čemu je utemeljena kapital-zajednica, pa i ne dosežu do općedruštvenih vrijednosti. Ali za materijalnu poziciju privatnog poduzetnika te službe imaju prvorazrednu ulogu, pa im privatni poduzetnici pridaju izuzetnu važnost u organizaciji poduzeća. Službom rukovodi načelnik koji je u poduzeću visoko rangiran, dobro plaćen, ima široka ovlaštenja, ali je i potpuno odgovoran za rad službe. Kadrovi su probrani i stručno usavršeni u sistemu specijalističkog školovanja sve do najviših stupnjeva naobrazbe. Manje organizacije koriste se uslugama privatnih poduzetničkih korporacija.¹⁰ Zbog vrlo razvijene ekonomsko-tehničke špijunaže, koju nerijetko prate sabotaže i diverzije u nepoštednoj konkurenciji kapitalista, privatni vlasnici, u okviru te službe, organiziraju vlastitu kontraobavještajnu zaštitu.

Sistem zaštite socijalističke zajednice

Nakon revolucije, proletarijat se samoorganizira kao država. Kad bi se revolucija odrekla organiziranja sistema zaštite, njezini bi plodovi ostali neiskorišteni. Dapače, u prvo vrijeme, sistem zaštite ima vrlo značajnu ulogu: nakon razvlašćenja buržoazije štiti tekovine revolucije i olakšava ostvarenje akumulacije ekonomskih potencijala radi bržeg prijelaza s kapitalističkog na socijalistički način proizvodnje. Sistem zaštite socijalističke zajednice odmah nakon revolucije ima, dakle, zadaću da osigura legitimitet i egzistenciju revolucije.

I tada nastaje velika društvena prekretnica: buržoazija je razvlašćena, a radnička klasa tek je stekla uvjete da konstituiru svoju državu. Ona mora preuzeti političke, ekonomske i druge pozicije razvlašćene buržoazije

9
Analizirajući razvoj vojnoorganizacijskog sistema kapitalizma, Engels je izvukao pogrešan zaključak da će se, pod teretom materijalnih izdataka za vojsku i naoružanje, raspasti kapitalizam (F. Engels, *Izabrana vojna dela*, knj. I, Vojno delo, Beograd, 1953, str. 16.).

10
Organizacije za pružanje usluga fizičke, tehničke, protupožarne, detektivske i službe unutrašnje kontrole prerasle su u multinacionalne kompanije, koje se bave i proizvodnjom odgovarajuće opreme, npr. Security u Londonu, a zapaženo je i angažiranje sličnih američkih kompanija ovih dana u Egiptu (o tome vidjeti NIN od 16. 10. 1981).

i sve to organizirano staviti u funkciju socijalizma. Čin razvlašćenja buržoazije relativno je kratkotrajan, dok je uređivanje društveno-političkog, ekonomskog života i samoorganiziranja, nešto dugotrajniji proces. Povijesni vakuum nastaje između akta razvlašćenja buržoazije i preuzimanja njenih funkcija.¹¹ U taj vakuum svaka revolucija ugrađuje svoje osobine, ali i plemenite ideje marksizma, koje, ukoliko su primjerene uvjetima, mogu snažno ubrzati društveni razvoj.

U dosadašnjem povijesnom razvoju socijalističkih država, ostvarena su dva tipa organiziranja zaštite socijalističke zajednice i to državna zaštita i društvena samozaštita u sistemu socijalističkog samoupravljanja. Iako bitno različita, ova dva socijalistička tipa zaštite imaju i neka zajednička svojstva. Prvo, radnik je prvi puta u povijesti izborio realnost da se samoorganizira u državu i ostvari vlastiti sistem zaštite i drugo, sistem zaštite radnička klasa stavlja u funkciju revolucionarnog preobražaja svijeta.

Državna zaštita socijalističke zajednice

Nastala je kao izraz socijalističke predstavničke demokracije u kojoj državni i partijski organi, kao zastupnici autentičnog interesa i volje radničke klase i drugih radnih ljudi, odlučuju o razvoju, napretku i zaštiti svoje zajednice. Osnovicu čini moćan vojnorganizacijski i milicijski sistem, vrlo razgranat sistem poreznih organa, carina, organa i ustanova koji kao dijelovi državne administracije, u ime i za račun radničke klase, provode vlast radničke klase.

Najstarija zemlja socijalizma — Sovjetski Savez, ima najizgrađeniji i najefikasniji sistem državne zaštite, koji se, zbog pozicija u savezu zemalja Varšavskog ugovora, nastoji proširiti i na ostale članice. U području vojne organizacije taj je sistem internacionaliziran kao »sistem kolektivne zaštite zemalja realnog socijalizma«. Ostali su dijelovi sistema državne zaštite u zemljama tzv. socijalističke zajednice autonomni, ali u organizaciji i funkciji uzimaju kao uzor i koriste se iskustvima istovrsnih organa u SSSR-u.

Osim po društvenoj ulozi, sistemi državne zaštite gotovo su istovjetni, pa ćemo izostaviti analizu klasičnih organa, koje smo strukturalno i povijesno već obrazložili. Pažnju ćemo posvetiti analizi sistema narodne kontrole u SSSR-u, što je novost koja najavljuje početke deetatizacije zaštitne funkcije.

¹¹ Opširnije u: *Marksizam, misao savremene epohe*, N. Pašić, *Socijalne determinante političkog uređenja u socijalističkim zemljama*, »Službeni list SFRJ«, Beograd, str. 605—610.

Nakon donošenja »Uredbe o organima narodne kontrole«, osnovan je sistem s ovim elementima:

- Komitet narodne kontrole SSSR-a
- komiteti narodne kontrole saveznih i autonomnih republika
- oblasni, okružni, gradski i rajonski komiteti narodne kontrole
- grupe i punktovi narodne kontrole pri savjetima deputata radbenika u selima, naseljima, poduzećima, kolhozima, ustanovama, raznim organizacijama i vojnim jedinicama.

Komiteti, grupe i punktovi narodne kontrole sačinjavaju jedinstven sistem koji je obuhvatio sve privredne organizacije, ustanove, vojne jedinice, ulice, stambene zgrade, naselja, sela, itd.¹² Taj sistem djeluje preventivno u sprečavanju svih devijantnih ponašanja koja odstupaju od normi socijalističkog reda, rada i discipline. »Narodne družine«, kao dio sistema, pomažu u kontroli javnog reda i mira, brinu se o čistoći ulica, pomažu u suzbijanju narkomanije, huliganstva, skitnje i sl. U grupe i punktove narodne kontrole biraju se »istaknuti, najaktivniji i autoritativni radnici, kolhoznici, službenici, studenti, domaćice, penzioneri, i to kako komunisti, tako i vanpartijci.«¹³ Kao najviši organ sistema, Komitet narodne kontrole SSSR-a radi pod neposrednim rukovodstvom CK KPSS i Savjeta ministara SSSR-a.

Sistem narodne kontrole je državni, partijski, sindikalni organ zaštite. To je organ državno-društvene zaštite, jer je ostao na nivou institucija, među kojima je jaka koordinacija veza i akcija. Ovlaštenje da vrše zaštitnu funkciju imaju samo članovi komiteta, grupa i punktova, a radnici, činovnici, studenti, kolhoznici i drugi izvršavaju naloge tih ovlaštenih radnika. Radi se, dakle, o započetom, ali i zaustavljenom procesu podruštvljavanja zaštitne funkcije.

Društvena samozaštita

Bez obzira na sistem društvene samozaštite gentilne zajednice, društvena samozaštita sistema socijalističkog samoupravljanja povijesno je novi oblik zaštite društva. Njegov nastanak i razvoj potvrda su teze o uvjetovanosti društvenog, ekonomskog i političkog sistema i načina organiziranja njegove zaštite. Samoupravljanje se ne osniva na eksploataciji, profitu i kapitalu, ni na državnom vlasništvu nad uvjetima proizvodnje materijalnog života, već na društvenom vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju na kojima radni ljudi udružuju rad i, posredstvom tekućeg i minulog rada i

12
Opširnije u: D. Davidović, *Osnovi sistema društvene samozaštite*, Privredna štampa, Beograd, 1978, str. 23.

13
Ibid.

ostvarenih rezultata u radu; ostvaruju svoju društvenu, materijalnu i moralnu poziciju. To je zajednica udruženog rada u kojoj je radnička klasa ostvarila svoju vlast.

Kao objekt sistema društvene samozaštite, uživa moralnu, socijalno-političku i materijalnu sigurnost sebe, svoje porodice, svoje uže i šire društvene zajednice.

Društveno klasno obilježje sistemu društvene samozaštite daje realnost što ga koncipira, tvori i realizira radnička klasa u savezu s ostalim radnim ljudima i građanima, za zaštitu vitalnih vrijednosti koje su usmjerene na dug, složen i mukotrpan put izmjene ljudske povijesti. Kada bi se to zanemarilo sistem bi ostao bez realne socijalno radničke osnove.

Autohtonost naše revolucije i originalnost sistemskih rješenja obvezuju na dosljedan rad i uporno preispitivanje vlastite teorije i prakse. Putevi nisu utabani. Neskromno bi bilo od klasika očekivati recepte za sva društvena rješenja. Klasici nam ih nisu mogli dati.¹⁴ Međutim, dali su nam principe, ali i šansu da ih stvaralački primjenjujemo. Projekcija Marxove dijalektike: od sadašnjeg ka budućem, od stvorenog prema onome što treba stvoriti, pruža vodećim društvenim snagama realnu uputu kako da provjeravaju svoja djela u vremenu i okolnostima.

Sistem socijalističkog samoupravljanja kao izraz revolucionarnih aktivnosti proletarijata otvorio je nove prostore demokratizaciji društvenog života. Samoupravljanje se ne temelji na eksploataciji niti na državnom vlasništvu nad uvjetima proizvodnje materijalnog života, već na društvenom vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju kojima udruženi radnici upravljaju i, posredstvom svoga tekućeg i minulog rada i ostvarenih rezultata u radu, ostvaruju svoju društvenu, materijalnu i moralnu poziciju.

To je zajednica udruženog rada u kojoj se radnička klasa samoorganizira u državu, neposredno organizira svoju vlast i ostvaruje svoj autentični, pravno legalan i moralno samoupravan interes, kao najviši interes samoupravne socijalističke zajednice. Odmah se, međutim, postavlja pitanje: da li je socijalistička samoupravna zajednica konfliktna zajednica i od koga se štite njene vitalne vrijednosti, ako je sloboda izražavanja različitih samoupravnih interesa jedan od uvjeta za ostvarivanje samoupravljanja?

Sistem socijalističkog samoupravljanja razvija se u složenoj strukturi različitih subjekata i još različitijih interesa. »Šest republika i dvije autonomne pokrajine čine osam specifičnih interesnih grupa s različitim, često suprotnim interesima.«¹⁵ To je prva diferencijacija interesa koja se nastavlja na prostoru općina, mjesnih zajednica, radnih organizacija, društveno-političkih organizacija, itd.

14
»Saznati se može samo u uslovima naše epohe i toliko koliko nam ti uslovi dopuštaju.« — Friedrich Engels, *Dijalektika prirode*, Kultura, Beograd, 1951, str. 248.

15
Opširnije u: J. Mirić, *Interesne grupe i politička moć*, Zagreb, 1973, str. 118—138.

Svaki subjekt može konstituirati svoj interes, postati njegov reprezentant i pribaviti autonomnu moć. Od snage te autonomne moći da djeluje na drugu autonomnu moć, ovisi da li će nosioci ili reprezentanti interesa prerasti u autonomni centar moći sa snagom utjecaja na moć društvene zajednice.¹⁶

Iz cijele mreže različitih interesa i interesnih grupa, autonomnih moći i centara tih moći, treba razlikovati opći interes koji trajno drži našu zajednicu na okupu. Interes radničke klase, radnih ljudi, naroda i narodnosti Jugoslavije je izgradnja socijalističke samoupravne zajednice naroda i narodnosti u kojoj će princip »od svakoga prema sposobnostima, svakome prema radu« biti zamijenjen stvarnošću »svaki prema svojim sposobnostima, svakome prema njegovim potrebama«. ¹⁷ To je (1) ostvarenje komunističke zajednice kroz (2) sistem socijalističkog samoupravljanja, u uvjetima (3) društvenog vlasništva i (4) u Jugoslaviji kao zajednici ravnopravnih naroda i narodnosti. *Taj interes je autentičan, opći i najviši interes u sistemu socijalističkog samoupravljanja.* Autentični interes radničke klase suprotstavljen je interesima buržoazije i birokracije, kao i suprotnim interesima koji nastaju u samoupravljanju (grupnovlasnički odnosi, liberalizam, ekonomski nacionalizam, oportunistički i sl.). *Postojanje različitih interesa u tako složenoj strukturi našeg samoupravnog bića čini naš sistem konfliktnim.*

Pluralizam samoupravnih interesa, međutim, uvažava različitost i suprotstavljenost, ali ne i isključivost interesa. Samo oni interesi koji su suprotstavljeni autentičnom i općem, moraju biti isključeni iz igre, i to demokratskim djelovanjem onih društvenih struktura koje su ih i istakle.

Eksploatatorski interes građanske klase ne može se konstituirati u samoupravnom društvu. Međutim, iskorištavajući naše subjektivne i objektivne slabosti i iluziju da će samoupravljanje sve riješiti, klasni neprijatelj preodijeva eksploatatorski interes u nacionalizam, ubacujući ga u igru kao interes nacije kojoj su »ugrožene« ekonomske, povijesne, kulturne i druge samobitnosti. Time se udara na bratstvo, jedinstvo i zajedništvo i čini pokušaj razaranja društvenog bića socijalističkog samoupravljanja. Već dva pokušaja kontrarevolucije ispoljila su istu tendenciju: diferenciranje ljudi po nacionalnom, pa i vjerskom kriteriju, i na toj osnovi obmanjivačku ideologiju. Prema tome, društvena samozaštita nalazi se u funkciji otkrivanja i izbacivanja iz igre nelegalnih i nesamoupravnih interesa i suzbijanja neprijateljskog djelovanja na vitalne organe društvenog bića socijalističkog samoupravljanja.

Društvena samozaštita nema zadaću da *ukine* društvenu konfliktnost, što bi imalo kao posljedicu ukidanje pluralizma samoupravnih interesa, ali joj je cilj da obogati demokratizaciju samoupravljanja u kojem *ne smije biti prostora* za pripremanje, organiziranje i ispoljavanje autonomne moći neprijateljskog klasnog interesa. Na taj smo način stekli uvjete

16
Ibidem, str. 106.

17
Citati iz: K. Marks, *Kritika Gotskog programa*, Kultura, Beograd, 1959, str. 17.

da definiramo našu društvenu samozaštitu. *Naša društvena samozaštita je način organiziranja subjekata i struktura socijalističkog samoupravljanja za izvršavanje funkcije zaštite autentičnog interesa radničke klase, radnih ljudi, naroda i narodnosti Jugoslavije od nelegalnih i nesamoupravnih interesa i od neprijateljskog djelovanja.*

Konstitucija našeg sistema društvene samozaštite

Vitalne vrijednosti naše zajednice izrasle su iz fundamentalnog opredjeljenja Komunističke partije u toku narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, da se, bez bilo kakvog kompromisa s razvlašćenom buržoazijom i predstavnicima pojedinih građanskih stranaka, uspostavlja revolucionarna vlast naroda gdje god je to moguće. Prema tome, revolucionarna vlast narodnooslobodilačkih odbora, a potom socijalistička država i njezine institucije preko kojih je radnička klasa preuzimala funkcije razvlašćene buržoazije, bile su prve vitalne vrijednosti koje je trebalo trajno zaštititi. Narodna vlast organizirala se po uzoru na organizaciju naše partije, a sistem zaštite po uzoru na organizaciju vlasti.

Od 1945. godine princip demokratskog centralizma postupno se pretao u državni centralizam u svim područjima društvenog života. Zaštita se organizacijski i normativno izražavala kao sistem državnih institucija, organa i službi s izuzetno velikim ovlaštenjima.

Međutim, već tada, a osobito od pedesetih godina, počeo se, s mnogo napora ali sistematično, razvijati sistem društvene samozaštite. To je bila povijesna nužnost, jer su se postupno mijenjale neke vrijednosti u konstituciji naše zajednice, koje su postupno utjecale na daljnji tok naše teorije i prakse. O čemu se zapravo radilo?

Velike dileme na V i VI kongresu SKJ pokazale su da je uzrok hegemonski i brutalnom Staljinovu nasrtaju na Jugoslaviju u deformiranim društvenim odnosima u socijalističkom biću SSSR-a. Deformacija se pojavila i razvila baš u onom društvenom stanju kad su postojali bitni uvjeti za definitivno preuzimanje funkcija razvlašćene buržoazije. Nakon Lenjinove smrti njegovo je djelo revidirano, a lenjinizam kao teorija je staljiniziran.

Naša je partija pristupila kritičkoj analizi vlastite prakse na načelima izvornog marksizma. Ta je analiza odmah pokazala da je i naše društvo već zahvatila birokratizacija. Valjalo je otvoriti proces demokratizacije putem »sve snažnijeg samoupravljanja naroda i spajanja državnog aparata s narodnim masama«. ¹⁸ Partija je morala da »spriječi reprizu formiranja birokratske kaste«. ¹⁹ Prema tome, zadaća društvene samozaštite

¹⁸ E. Kardelj, *O narodnoj demokratiji u Jugoslaviji*, »Komunist«, br. 4, 1949, str. 42.

¹⁹ D. Bilandžić, *Ideja i praksa društvenog razvoja Jugoslavije 1945—1973*, Komunist, Beograd, 1978, str. 107.

bila je u funkciji demokratizacije društvenog života u teškom obračunu s birokracijom. Glavni zaokret ostvaren je na Brionskom plenumu 1966. godine.

Dugo je vremena trebalo da se shvati pravo značenje pojma društvena samozaštita, te da pojam »društvena« obuhvati »sve elemente društvenog odnosa u horizontalnom dodirivanju i isprepletenosti i u vertikalnoj integraciji povezanosti u organizaciji društva kao cjeline.«²⁰

Pojam društvena samozaštita, kao pojam i kao funkcija samoupravnog društva, prvi put je upotrijebljen u XXIX amandmanu na Ustav SFRJ iz 1963, koji je donesen u junu 1970. godine. Međutim, do stvarne spoznaje da zaštita društvenih vrijednosti mora biti funkcija samoupravnih, a ne državnih organa, došlo se nakon obračuna s nacionalistima 1971. i liberalistima 1972. godine, i to u sredinama gdje su se pojavile te negativnosti i od struktura u kojima su one nastale.

Svoju političku platformu funkcija društvene samozaštite dobila je u Rezoluciji o osnovama društvene samozaštite koju je Skupština SFRJ donijela na zasjedanju 17. 7. 1973. godine.

Funkcija društvene samozaštite

Glavni temelj funkcije društvene samozaštite jesu demokratske osnove ostvarene u razvoju naše zajednice. Da bi se radni ljudi i građani i njihove asocijacije mogli uključiti u izvršavanje funkcija društvene samozaštite, društvo je moralo za to stvoriti potrebne uvjete.

Rezolucijom se predviđa da pravne norme o društvenoj samozaštiti iniciraju radni ljudi i građani u skladu sa svojim i općim društvenim interesima te zajedničkom potrebom da se štite i brane tekovine samoupravljanja. Osim pravnih, moraju se izgrađivati i moralne norme samoupravljanja, koje će se temeljiti na realnom položaju čovjeka u društvu, solidarnosti, odgovornosti i samoodgovornosti za ostvarenje sloboda, prava i obveza radnih ljudi i građana zajednice. »To radne ljude i građane čini aktivnim subjektima u izgradnji društvenih odnosa na području svih društvenih aktivnosti, uključujući i zaštitu općedruštvenih interesa.«²¹

Funkcija društvene samozaštite postala je osnovom sigurnosti samoupravnog društva, što znači da je definitivno napuštena društvena praksa u onim oblicima u kojima nije bilo »angažiranosti svih društvenih čini-

20
I. Puhek, *Podruštvljavanje sigurnosnih funkcija i problemi društvene samozaštite*, Priručnik 2/1979, RSUP SR Hrvatske, Zagreb, str. 141.

21
Skupština SFRJ, *Rezolucija o osnovama za ostvarivanje društvene samozaštite u sistemu samoupravljanja*, 1/1, u: »Društvena samozaštita«, Zavod za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu, Zagreb, 1976, str. 7—8.

laca, već samo odgovarajućih državnih organa i službi, što nije bilo u skladu s dostignutim stupnjem razvoja samoupravnih odnosa i stvarnim potrebama društva na tom području». ²²

Funkcija društvene samozaštite determinira stanje odnosa u međunarodnoj zajednici, proces demokratizacije samoupravljanja, ponašanje unutrašnjeg neprijatelja, te stanje i perspektiva latentnih ugrožavatelja koji djeluju iz prirodne okoline i tehnoloških procesa. Funkcija društvene samozaštite zbog toga je vrlo dinamična. Dinamičnost ovisi o zahtjevima koje mora zadovoljiti i o stupnju djelovanja ugrožavatelja.

Funkciju društvene samozaštite radni ljudi i građani ostvaruju samoinicijativno i organizirano. Ostali, »strukturalni« subjekti funkcije društvene samozaštite izvršavaju u sklopu sistema mjera koje se planiraju i koordiniraju s ostalim strukturama.

Ustav SFRJ naglašava da se društvena samozaštita, kao funkcija samoupravnog društva, izvršava u sistemu mjera i aktivnosti u sklopu svakodnevnih zadataka i dugoročne razvojne strategije. To je općedruštvena aktivnost koju ostvaruju »radni ljudi i građani, organizacije udruženog rada i druge samoupravne organizacije i zajednice, društveno-političke i druge organizacije te društveno-političke zajednice«. ²³

Sadržaj funkcije društvene samozaštite utvrđen je Rezolucijom Skupštine SFRJ, odlukama i zaključcima najviših partijskih organa, koje su pretočene u ustavna načela i odgovarajuće zakone socijalističkih republika i socijalističkih autonomnih pokrajina. Prema Ustavu SFRJ, sadržaj funkcije društvene samozaštite jest zaštita »ustavnog uređenja, samoupravnih prava radnih ljudi i drugih prava i sloboda čovjeka i građanina, društvene imovine, osobne i imovinske sigurnosti radnih ljudi i građana, te slobodnog razvoja društva«. ²⁴

Ustav Socijalističke Republike Hrvatske preuzeo je iz Ustava SFRJ tu odredbu i dopunio je još »zaštitom od elementarnih nepogoda, požara, poplava i društveno štetnih radnji i pojava«. ²⁵

Mjere društvene samozaštite

Mjere društvene samozaštite obuhvaćaju radnje i postupke koje preventivno ili operativno poduzimaju subjekti sistema radi suzbijanja štetnog djelovanja ugrožavatelja. *Pomoću mjera sistem društvene samozaštite reagira na opasnosti koje prijete sistemu socijalističkog samoupravljanja i drugim njegovim vitalnim vrijednostima.*

22
Ibidem, II/2, str. 9—10.

23
Ustav SFRJ iz 1974, Osnovna načela IV, stav 9.

24
Ibidem.

24
Ustav SR Hrvatske, Osnovna načela IV, stav 9.

Mjere se poduzimaju u dva društvena stanja. Prvo, to su mjere koje su redovna funkcija svakidašnjeg rada i djelovanja da bi se otkrili, proučili, kontrolirali i uklanjali latentni ugrožavatelji, te da se sistem društvene samozaštite dovede u stanje spremnosti, da bi se, kao cjelina ili njegovi dijelovi, efikasno obračunao s ugrožavateljima u slučaju nastanka akutne faze. U te mjere društvene samozaštite možemo svrstati ove grupe poslova i radnji:

— procjenjivanje i proučavanje postojanja latentnih ili mogućnosti nastanka akutnih opasnosti u najširem smislu. Procjenjivanje i proučavanje stalan je i vrlo dinamičan proces. Procjenjivanje i proučavanje mora dati odgovor na pitanja o kojima ovisi racionalnost planiranja, opseg i način organiziranja i pripremanje snaga i sredstava društvene samozaštite

— normativno utvrđivanje izvršavanja funkcija društvene samozaštite da bi se organizacija raspodijelila na konkretne nosioce poslova i zadataka, te utvrdila odgovornost za njihovo neizvršavanje

— planiranje i koordiniranje planova

— sistematska kontrola izvršavanja funkcija društvene samozaštite u svim fazama procjenjivanja, proučavanja, normiranja, planiranja, organiziranja, pripremanja, opremanja i preventivnog djelovanja

— poduzimanje pripravnosti i stavljanje organizacije ili pojedinih dijelova ili cijelog sistema u pripravno-operativno stanje.

Drugo, to su mjere koje se poduzimaju u fazi akutnog djelovanja ugrožavatelja. To je upravljanje kriznom situacijom, rukovođenje operativnim djelovanjem sistema ili organizacionim dijelovima, prema unaprijed pripremljenom, usuglašenom i uigranom planu. U odlučnom obračunu s ugrožavateljima sistem mora ispoljiti superiornost svih dijelova svoje strukture nad ugrožavateljem.

Zbog toga su *mjere društvene samozaštite strategijska funkcija* sistema, od čijeg izvršavanja i pravovremenog poduzimanja zavisi ranjivost cijelog sistema društvene samozaštite, i za koje su nesagledive političke, ekonomske, moralne i druge posljedice.